

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

พระศิวะ เป็นเทพสำคัญองค์หนึ่งในศาสนาฮินดู มีพัฒนามาจากเทพฤทธ ในยุคพระเวท (ราว 3,500-3,000 ปีก่อน) เป็นเทพเจ้าที่พวกมิชชัฟลักการะ นอกจากนี้ยังเป็นเทพแห่งการทำลายล้างและเทพเจ้าแห่งผุ่สัตรีปา บางครั้งก็ได้รับยกย่องเป็นเทพผู้รักษาความยุติธรรม ในฐานะที่เป็นเทพแห่งผุ่สัตรี บางทีก็ปรากฏกายเป็นวัว (ผาสุข อินทรารุธ, 2520, หน้า 7) จนถึงยุคมหากาพย์ (ราว 2,500 ปีมาแล้ว) พระศิวะได้กลายเป็นหนึ่งในพระตรีมูรติ (3 เทพสูงสุดของศาสนาฮินดู) ซึ่งพระศิวะก็ยังคงเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นเทพแห่งการทำลาย มีทั้งรูปแบบที่ดุร้ายและไม่ดุร้าย โดยในปรัชญาฮินดูกล่าวว่าการทำลายล้างนี้ไม่ถือเป็นการสิ้นสุด แต่ถือเป็นการเริ่มต้นใหม่ พระศิวะจึงได้รับการตีความว่าเป็นสัญลักษณ์ของผู้สร้างให้เกิดขึ้นใหม่อีกครั้ง (Wilkins, 1983, p. 263) จนถึงปัจจุบัน ผู้คนในประเทศอินเดียยังให้การเคารพนับถือพระศิวะอยู่เสมอ เรียกว่าพวกไศวนิกาย

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะในประเทศไทยเริ่มปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 เช่น การค้นพบศิวลึงค์ศิลาที่สถานีรถไฟหนองหวาย อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือการค้นพบศิวลึงค์ศิลาที่บ้านนาขอม อำเภอสิชล นครศรีธรรมราช ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์รูปพระศิวะ เป็นต้น จารึกที่เกี่ยวกับพระศิวะ เช่น ศิลาจารึกบ้านตาตทอง กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 15 อักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤตและเขมร พบที่ตำบลตาตทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ข้อความในจารึกเริ่มด้วยการกล่าววอนบ่อน้อมพระศิวะและกล่าวถึงพระเจ้ารุทระโลกว่าเป็นผู้มีความสามารถมาก ปกครองประเทศโดยธรรม ได้พระราชทานสิ่งของต่าง ๆ มากมายแก่เจ้าชายที่เข้าพิธีมงคลสมรสกับพระราชธิดา ช่วงสุดท้ายของจารึกบอกให้ทราบว่าเจ้าชายเป็นเชื้อพระวงศ์ชาวเมืองภวปุระ และพราหมณ์ได้ทำพิธีบูชาพระศิวลึงค์ทุกวัน นายชะเอม แก้วคล้าย อ่าน แปล และวิจารณ์ไว้ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2529 ข, หน้า 88)

ขอความนอบน้อมจงมีแก่พระศิวะ ผู้สร้างจักรของพระนารายณ์ และพระพรหมผู้ชนะ รัศมีอันรุ่งโรจน์ของพระจันทร์แรม ที่ปราศจากมลทิน...

...ผู้เชี่ยวชาญการบูชาของพราหมณ์ ชื่อนิลกันณะได้บูชาพระศิวลึงค์ด้วยความภักดีทุกวัน พร้อมกับที่มีการฟ้อนรำ และร้องเพลงสรรเสริญ (พระศิวะ)

ศิลาคาริกสตติกโกธม 2 กำหนดอายุได้ พ.ศ.1595 อักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤต และเขมร พบที่บริเวณปราสาทเมืองพัว ตำบลโคกสูง อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว นายเซอม แก้วคล้าย ถอดคำจารึก และแปลส่วนที่เป็นภาษาสันสกฤตก่อน ต่อมาได้แปลคำจารึก ภาษาเขมรจากฉบับภาษาอังกฤษของ R. C. Majumdar ในหนังสือ Inscriptions of Kambuja vol. VIII มีข้อความที่เกี่ยวกับพระศิวะ ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2529 ข, หน้า 208, 211-216)

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระศิวะ ผู้ซึ่งร่างกายของพระองค์ ถูกกล่าวอย่างมากมาย โดยปราศจากคำพูดว่า เป็นอินทรีแห่งกายของสัตว์ทั้งหลาย เพราะชีวะที่ละเอียดอ่อนแทรกอยู่ภายใน อันเป็นเหตุให้ (อินทรี) เคลื่อนไหวได้ ขอพระศิวะจงคุ้มครองโลกด้วยเนตรทั้งสาม คือ พระจันทร์ พระอาทิตย์ และพระอัคนี ซึ่งการเห็นประจักษ์ย่อมปรากฏชัดเจนทุกด้าน ด้วยการเห็นพระองค์ตามความเป็นจริง เพราะอาตมฉันไม่ถูกปกปิดแล้ว...

...ข้าพเจ้า (พระลักษมี) คิดว่า พระพรหม (คิดว่า) กามเทพผู้ทรงไว้ซึ่งความงาม ความวิเศษ และวิจรรย์ญาณที่ถูกสร้างโดยเรา ได้ถึงความเป็นเชื้อเพลิง เพื่อการเผาไหม้ เพราะดวงเนตรของพระอิศวร ดังนี้ จึงได้สร้างพระองค์ (พระเจ้าอุทยาทิตยะ ขึ้นมาแทนเพื่อ) นำกามเทพไปสู่ความยิ่งใหญ่ ด้วยความงามอันสำเร็จจากน้ำอมฤต...

...หิรัณยทามะพราหมณ์นั้น ผู้ถือกำเนิดจากพระศิวะ ผู้ใคร่ต่อการอุปการะในการบูชา ยัญ ผู้อันพระราชทานอนุมัติแล้ว จึงได้สอนเวทมนตร์ให้แก่ศิวไกวัลย์พราหมณ์ แล้วให้อาบน้ำความบริสุทธิ์ ด้วยการล้างบาปที่มีมาแต่กำเนิด

หิรัณยทามะพราหมณ์ผู้นี้ เชี่ยวชาญในด้านไสยศาสตร์มาก และเพื่อเป็นการเพิ่มความเจริญให้แก่โลก ยังได้สร้างพิธีกรรมแห่งอาถรรพ์ต่าง ๆ ขึ้นเรียกว่า "เทวราชา"...

...ท่าน (ชเยนทรวรมัน) ได้รักษาพระศิวลึงค์ที่ประเสริฐยิ่ง อันคนในสกุลของท่านสร้างไว้ในปางก่อนที่เมืองอินทปุระ ณ แคว้นในแผ่นดินที่ได้รับพระราชทานจากเจ้าเมืองกวปุระไว้ในเมืองที่สร้างโดยภทโยคี ผู้เป็นญาติของท่าน...

...หลังจากขอแผ่นดิน ที่ถูกทำให้เดือดร้อนโดยเมืองอมเรนทปุระ กับพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ท่านได้ประดิษฐานพระศิวลึงค์ไว้ในเมืองที่ถูกสร้างขึ้นชื่อภวาลยะ...

...จอมมุนีองค์นั้น ได้สร้างหมู่บ้าน ประดิษฐานพระศิวลึงค์ไว้ตามประเพณีแล้วทรงให้ชื่อภูเขานั้นว่า ภทศิริ...

...ศิวโสมพร้อมด้วยศิษย์นั้น ซึ่งเป็นผู้มีปัญญาที่ประกอบด้วยธรรม ได้สร้างศิวาศรมขึ้นแล้วได้ประดิษฐานพระศิวลึงค์ไว้ในศิวาศรมนั้น...

...พระองค์ (พระเจ้ายโศวรมัน) เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ก็ได้สร้างพระศิวลึงค์ไว้บนยอดเขาศรียโสธรตามประเพณี เหมือนพระศิวลึงค์บนยอดเขาหิมาลัย ฉะนั้นพราหมณ์บรมครูผู้นี้ (วามศิวะ) ได้รับพื้นที่อันเป็นที่ตั้งพระศิวลึงค์นั้น อันอยู่ในขยปัญญาชนคร ใกล้กับภทรวุเขา ด้วยความยินดีเมื่อสร้างเมืองภทรวุปัญญาชนบนพื้นที่นั้นแล้ว พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งแผ่นดินก็ได้สร้างพระศิวลึงค์ไว้เป็นที่เคารพบูชาด้วย

พระองค์ได้พระราชทานโกศะ อันมีโองน้ำที่มีลวดลายสวยงามเป็นต้น ทรัพย์สมบัติอันมีโคเป็นต้น และทาสชายหญิงจำนวนมากถึง 200 คน แก่พระศิวะนั้น...

...ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีสุยวรมัน พระองค์ศิวะ พระนารายณ์ และพระสรัสวดีตามประเพณีไว้ในเมืองภทรวุปัญญาชนที่มั่นคงแล้ว...

...ท่าน (ราชครูปุโรหิตของพระเจ้าสุยวรมัน ชื่อว่าสทาศิวะ) ได้ถวายดอกไม้ 8 กำ อันเป็นส่วนของพระองค์ให้แก่พระตุนนปาดะ (พระเพลิง) และพระษฏตุน (พระศิวะ) ด้วยจำนวนอย่างละ 4 กำทุกวัน...

...ในเทศกาลโล้ชิงช้าของหิรัณยพราหมณ์ ท่าน (พระเจ้าสุยวรมันที่ 1) ได้ประทานทรัพย์ อันเป็นคู่ดูแลในระหว่างการปฏิบัติ

ท่านได้สร้างบ้าน อันเป็นที่อาศัยอย่างดียิ่ง มีการปกครองเหมาะสมแก่ความเป็นมิตรในภทรวุคิประเทศเป็นต้น และได้สร้างแหล่งน้ำมากมาย การงานทั้งหลายอันมีการขุดบ่อเป็นต้น และได้สร้างพระเทวรูป อันมีพระศิวลึงค์เป็นต้น อันก่อให้เกิดความรื่นรมย์ในบุญกุศล ในประเทศเพื่อนบ้าน อันมีอินทหรบุรี เป็นต้น

ท่านได้สร้างพระศิวลึงค์ และรูปพระปฏิมาสองรูป แล้วได้สร้างกำแพงปูนมีหลังคาเอียงในนครภทรวุปัญญาชน...

...ท่านผู้มีคุณอันมากมายต่อประชาชน อันมีทาสเป็นต้น ได้สร้างพระศิวลึงค์ รูปพระศิวะทรัพย์สมบัติอันไม่เกี่ยวข้องกับการบูชาญาณ แล้วมอบไว้ในปราสาทหรือกุฏิอันใกล้กับตัวเมือง...

จากจารึกดังกล่าวเห็นได้ว่า คติความเชื่อพระศิวะในวัฒนธรรมขอมโบราณนั้นปรากฏอยู่ในทุกสรรพสิ่ง กล่าวคือ ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลก็ถือกำเนิดจากพระศิวะตามความเชื่อของไศวนิกายที่นับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด รวมถึงเมื่อกษัตริย์ขอมโบราณเสด็จขึ้นครองราชย์ ต้องให้พราหมณ์ในไศวนิกายมาประกอบพิธีการประดิษฐานศิวลึงค์บนภูเขา อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นศูนย์กลางของจักรวาลตามความเชื่อในไศวนิกาย และถือว่ากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ

ของพระศิวะ นอกจากนี้ยังปรากฏการบูชาศิวลึงค์ของพราหมณ์และเทศกาลโล้ชิงช้า ซึ่งในปัจจุบันก็คือพระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย

นอกจากนี้ยังพบภาพสลักนูนต่ำบนทับหลังของปราสาทหินวัดกำแพงใหญ่หรือวัดกำแพง อำเภอบัวชุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นประติมากรรมนูนต่ำรูปพระอุมาและศิวะบนทับหลังของประติมากรรมด้านทิศใต้ ทับหลังนี้สลักเป็นรูปพระศิวะอุ้มพระอุมา ประทับบนโคนนที พระอุมาประทับอยู่บนพระเพลาด้านซ้ายของพระศิวะ พระอุมาใช้พระกรกอดพระศิวะ ซึ่งพระศิวะก็ใช้พระกรซ้ายโอบพระอุมาไว้เช่นกัน เบื้องหน้าเบื้องหลังของพระศิวะและพระอุมาประกอบด้วยบริวารจำนวนมาก ซึ่งนั่งชันเข่าและถือเครื่องสูงประกอบเกียรติยศ ถือดอกบัวและพัดใบกมัย กำหนดอายุได้ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ศิลปะแบบบาปวน ทับหลังอีกแผ่นหนึ่งเป็นภาพสลักนูนต่ำบนทับหลังปราสาทสองพี่น้อง เป็นทับหลังรูปพระอุมาและศิวะด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทองค์ใหญ่ สลักจากหินทรายเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาผสมกับภาพบุคคล จำหลักเป็นรูปพระศิวะอุ้มพระอุมาประทับนั่งเหนือโคนนที ซึ่งยืนอยู่เหนือหน้ากาลตรงกึ่งกลางทับหลังอีกทีหนึ่ง พระศิวะมี 2 กร ใช้พระกรซ้ายโอบพระอุมา พระกรขวาถือตรีศูล พระศิวะทรงมงกุฎรูปกรวย สวมกรองศอ ส่วนพระอุมาใช้พระกรขวาโอบพระอังสาของพระศิวะ ส่วนพระกรซ้ายวางบนพระเพลาของนางเอง กำหนดอายุได้ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17 ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จังหวัดลพบุรี

นอกจากนี้คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะยังส่งอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากเขมร เช่น ปราสาทเขาพนมรุ้ง ที่มีคติความเชื่อว่าเป็นปราสาทเขาพนมรุ้งเปรียบเสมือนเขาไกรลาส อันเป็นที่ประทับของพระศิวะ (หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2549, หน้า 210)

ตัวอย่างหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรม เห็นได้ว่าการสร้างเทวรูปพระศิวะยึดตามลักษณะต่าง ๆ เช่น พระเนตรที่ 3 กลางพระนลาฏ มีตรีศูลเป็นอาวุธ เป็นต้น รวมถึงการสร้างภาพสลักไว้ประดับสถาปัตยกรรม อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนั้นเป็นสัญลักษณ์แทนวิมานของพระศิวะคือเขาไกรลาส

ในสมัยสุโขทัย (พ.ศ.1792-1981) การนับถือพระศิวะเริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้งในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) โดยปรากฏข้อความในจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาเขมร จารึกใน พ.ศ.1904 กล่าวว่า ใน พ.ศ. 1892 พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯให้หล่อเทวรูปต่าง ๆ เพื่อประดิษฐานในหอเทวาลัยมหาเกษตร ความว่า (กระทรวงการต่างประเทศ, 2552, หน้า 126)

...พระมหารัชมราชา (ธิดา) บาทกัมมแดงอัญศรีสุริยพงศราม มหารัชมราชาธิราช ...นี้
เป็นอันตรธาน... **รูปพระอิศวร**...พระองค์ บริบูรณ์แล้ว 1271 ศก¹ (ปี) จุล วันศุกร์
ขึ้น 11 ค่ำ เดือนแปด ปุรพาษาฒ² นักษัตรฤกษ์ เวลารุ่งเช้าเมื่อเสด็จประดิษฐาน **รูป
พระมหेश্বর** รูปพระวิษณุ ในหอเทวาลัยมหาเกษตรในปามะม่วงนี้ ดาบสพราหมณ์
ทั้งหลายบูชาเป็นนิตย์...

นอกจากจารึกแล้ว ยังพบเทวรูปพระศิวะและพระหริหระ (ปางพระวิษณุและพระศิวะ
รวมกัน) ที่เป็นศิลปะสุโขทัยอีกด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อระหว่างไวษณพ
นิกายและไศวนิกาย

ในสมัยอยุธยา (พ.ศ.1893-2310) ศาสนาฮินดูมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตต่อผู้คนทั้งในระดับ
ราชสำนักและนอกราชสำนัก ซึ่งบทบาทและคุณสมบัติของเทพเจ้าฮินดูแต่ละองค์มีอิทธิพล
ต่อสังคมอยุธยาอย่างมากยิ่งกว่าปรัชญาทางศาสนา เอกสุดา สิงห์ลำพอง (2550) ได้ศึกษาไว้ว่าเทวรูป
พระศิวะในสมัยอยุธยาที่ค้นพบนั้นมีอยู่ 5 องค์ รวมถึงการค้นพบศิระศิลารูปฤๅษีที่มีขีดแนวนอน
กลางหน้าผาก 3 ขีดที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของนักบวชใน
ลัทธิไศวนิกาย แสดงให้เห็นว่าในราชสำนักอยุธยาอาจบูชาหรือประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เนื่อง
ในไศวนิกาย รวมถึงเทวรูปพระศิวะที่ปรากฏในจังหวัดกำแพงเพชร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2053 โดย
ฐานเทวรูปพระศิวะปรากฏจารึกที่มีข้อความกล่าวว่าพระยาศรีธรรมโคกราชประดิษฐานพระศิวะให้
คุ้มครองมนุษย์และสัตว์ในเมืองกำแพงเพชร และดูแลรักษาพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และพระเทพกรรม
ไม่ให้หม่นหมอง (กรมศิลปากร, 2526, หน้า 168-174) นอกจากนี้ในสมัยอยุธยายังปรากฏพิธีกรรม
ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทพฮินดู ซึ่งพระศิวะก็ถือเป็นเทพที่สำคัญองค์หนึ่งที่ปรากฏในการประกอบ
พิธีกรรมด้วย เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัล พระราชพิธีศรีสังฆปาณกาล เป็นต้น และยังปรากฏอยู่
ในวรรณกรรม เช่น

ในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีบทบูชาและขอพรพระศิวะให้
สมเด็จพระนารายณ์ทรงอยู่เย็นเป็นสุขดังนี้ (กรมศิลปากร, 2529 ข, หน้า 653, 663)

ศุภิตร์เนตรเรือง	เรืองฤทธิ
พรหมเมศแมนธรวงสิทธิ์	สี่เกล้า
เชิญพระบันทมนิทร์	เหนือหน้าค
มาสำรายทุกข์เรา	รุ่งฟ้าอินขจร...

¹ ตรงกับ พ.ศ. 1890

² ปุรพาษาฒ คือ ฤกษ์ที่ 20 มีดาวแรดตัวผู้ หรือดาวช้างพลายเป็นดาวประจำฤกษ์

...ขอพรพระบาทเกล้า	โกพัก
ตรีเนตรสังหารสรรพ	ไฟให้
ของจงปิ่นไอศวรรย์	เย็นยิ่ง
พระจำนงใดได้	คุณนั้นจะมี...

ในดุขฎีสังเวยกกลมข้างของเก่า แต่งโดยขุนเทพกระวี เมืองสุโขทัย สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ปรากฏพระนามพระคิวดังนี้ (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช, 2503 ก, หน้า 121, 123)

...สรวมสิทธิสรวมพชรบรียง	นุพิจิตรฤาสุย
เดโชอำนาจมะคะฉวย	อภิวันทมวยฉมา...
...แล้วอัณจนอิศวรดำกล	ประภูณินิในปรางค์
อุบัติในศิขรกลาง	ศิริรัตนมณเฑียร
...เสร็จอัณจนอิศวรบริพัตร	กฤษดาญชลีลง
เบญจางคประดิษฐ์ศรตบง	กษปาทบาท
ธรรมวัดประณามศิวบาท	กัณวาทบังคมลา
สรวมสิทธิสรวมชยมหา	ศุขสวัสดิสมบุรณ์...

ทั้งนี้ยังปรากฏพระนามพระคิวดังในพระนามของพระมหากษัตริย์อยุธยาบางพระองค์ด้วย เช่น พระนามของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) "...อันข้าผู้ดำเนินพระราชโองการแห่งพระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีศรีสรรเพชญ์ จักรพรรดิราชาเอกาทศลฐิธิสวบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว..." (กรมพระสมมตอมรินทร์, 2550 ก, หน้า 53)

พระนามเต็มของสมเด็จพระเอกาทศธรรมมีพระนามพระคิวดังปรากฏอยู่ดังนี้ "พระศรีสรรเพชญ์**ตรีภูวนเนตรนาถนายก**... ..มกุฎเทสมหากุฎราชกูรบรมบพิตร" (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, 2534, หน้า 193)

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีพระชนม์ได้ 25 พระพรรษา นับว่าเข้าเกณฑ์เบญจเพล จึงได้โปรดให้ทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเสวยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยา มีพระนามซึ่งถวายเมื่อราชาภิเษกว่า "สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีศรีสรรเพชญ์ ... **องค์เอกาทศลฐิ** " (กรมศิลปากร, 2529 ข, หน้า 87)

นอกจากนี้ พระคิวยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ โดยในคัมภีร์เฉลิมไตรภพได้กล่าวไว้ว่า พระคิวยังเป็นผู้สร้างเทพนพเคราะห์ขึ้นมา เช่น ตำนานการเกิดพระอังคารมีดังนี้ (ปริดี พิศภูมิวิถี, 2548, หน้า 123)

...สั่งทำหัวหัตถ์จัดสรรค์ อัญมณหิงส์อัน
 เร็วพลันจัดหามาถวาย
 หัตถ์ภิวันท์ผันผาย นำกระบือถวายเป็น
 ยังที่สถิตพิธิ
 ทอดพระเนตรกระปือด้วยดี ร่ายเวททั้งสี่
 อัครีลภูวับจับกาย...

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยังได้มีการหล่อเทวรูปต่าง ๆ ซึ่งมีเทวรูปพระศิวะ ซึ่งปรากฏข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ดังนี้

...และในเดือนยี่ ปีมอกนั้น พระบาทสมเด็จพระบรมมพิตรพุทธเจ้าอยู่หัวบำเพ็ญพระราชกุศล นานาประการ แล้วให้หล่อรูปพระอิศวรเป็นเจ้ายืน สูงศอกคืบมีเศียรพระองค์หนึ่ง รูป พระศิวะทิตยยืนสูงศอกมีเศียรพระองค์หนึ่ง รูปพระมหาวิฆเนศวรพระองค์หนึ่ง รูปพระ จันทราทิศวรพระองค์หนึ่ง และรูปพระเจ้าทั้งสี่พระองค์นี้สวมทองนพคุณ และเครื่อง อภรณ์ประดับนั้นถมยาราชาวดีประดับแหวนทุกพระองค์ไว้บูชาสำหรับการพระราชพิธี... (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535, หน้า 22)

ทั้งนี้ยังมีการย้ายพระเทวกรรมไปประดิษฐานในพระอารามศรีรัตนาราม ณ ตำบลชี่กุน ซึ่งพระอารามศรีรัตนารามคงหมายถึงเทวสถานพระศิวะ เนื่องจากคำว่ารัตนารามเป็นพระนามหนึ่งของ พระศิวะ (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535, หน้า 25)

นอกจากนี้ยังพบเทวรูปพระศิวะซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ทรงเครื่องกษัตริย์ มี 2 กร ถือคัมภีร์ในพระหัตถ์ซ้าย ส่วนด้านขวาเห็นไม่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ได้พบการทำรูปพระศิวะในชื่อพระปรเมศวร ถือคัมภีร์ในพระหัตถ์ซ้าย ส่วนพระหัตถ์ขวา ทรงแก้ว มงกุฎพระอิศวรเป็นเทริดมียอดเป็นรัตเกล้าทรงกรวยแหลม พระพักตร์รูปไข่สวมมุกนพคุณ เป็นรูปคล้ายดอกบัวตูม สวมกรองศอพาหุรัดและทองกร ลวดลายของเครื่องทรงต่าง ๆ ลบเลือนไป มากแล้ว ทรงนุ่งพระภูษายาวถึงข้อพระบาท มีชายผ้าสามชายอยู่ด้านหน้า มีการคล้องสังวาลพาด ผ่านพระอังสาซึ่งยังไม่แน่ชัดว่าเป็นเพียงเครื่องประดับหรืออาจเป็นงู (เอกสุดา สิงห์ลำพอง, 2550, หน้า 20)

ในภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย (จังหวัดนราธิวาส ปัตตานี ยะลา และสตูล) คติ ความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะได้แทรกอยู่ในวิถีชีวิตและประเพณีต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น พิธีศพที่มีความเชื่อเรื่องตากาหลายายกาหลี ซึ่งหมายถึงพระศิวะและพระอุมา เป็นต้น และสิ่งที่สำคัญที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะคือ วัฒนธรรมกริช โดยเชื่อกันว่ากริชเป็นสัญลักษณ์ของเทพใน

ลัทธิไศวนิกาย ดังนั้นการพกพากริขติดตัวหรือมีกริขเอาไว้ในบ้านเรือนก็เสมือนดั่งมีองค์พระศิวะ พระอุมา และพระคเณศ คอยปกป้องคุ้มครองแก่เจ้าของกริขและครอบครัวนั้น ๆ อยู่ตลอดเวลา (สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์, สมบูรณ์ ณะสุข และพิชัย แก้วขาว, 2543, หน้า 81)

ช่วงสมัยธนบุรี (พ.ศ.2310-2325) ได้ปรากฏพระนามพระศิวะในพระนามของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่น ในพระราชสาส์นล้านช้างที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีพระราชทานไปถึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตเมื่อ พ.ศ.2314 ได้ปรากฏพระนามพระศิวะในพระนามของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า “สมเด็จพระมหาเอกาทศรุทธิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัว” (หอสมุดแห่งชาติ, 2545)

พ.ศ 2317 พระนามของพระศิวะปรากฏในพระนามของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตามที่พระราชสาส์นล้านช้างบันทึกไว้ว่า “สมเด็จพระมหาเอกาทศรุทธิศวรบรมนาถบรมบพิตร” และ “พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรุทธิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทเจ้าอยู่หัว” (หอสมุดแห่งชาติ, 2545)

ในวรรณกรรมสมัยธนบุรีก็ปรากฏพระนามของพระศิวะ เช่น ในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ แต่งโดยพระยาราชสุภาวดีและพระภิกษุอิน มีบทขอพรพระศิวะว่า (กรมศิลปากร, 2532, หน้า 308)

.. เสร็จถวายสิโรตมาจันต์

สรวมสวัสด์กมลทินท์

อมเรศอิศโรราเชนทร์

สรวมพระพิรุณราชนาเคนทร์

โลไมสุริเยนทร์

เชิญช่วยบำบัดอันตราย...

ในปาจิตกุมารกลอนอ่าน เล่ม 1 ปรากฏบทบูชาพระศิวะ ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2533, หน้า 1)

...ข้าไหว้คุณอมรินทรปิ่นอากาศ

พระนารายณ์เทวราชนาถา

พระนเรศวรสุวัณพระคงคา

พระจันทรเทพอาทิตย์ฤทธิไกร...

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะได้ปรากฏอยู่ในงานศิลปกรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีตรียัมปวายที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยตามคติพราหมณ์เชื่อว่า พระอิศวรเสด็จลงมาเยี่ยมโลกปีละครั้ง ครั้งหนึ่งกำหนด 10 วัน วันขึ้น 7 ค่ำ เดือนอ้าย เป็นวันเสด็จลงมายังโลกมนุษย์ แรม 1 ค่ำ เป็นวันเสด็จกลับ และในระหว่างที่เสด็จอยู่ในโลกนี้ พราหมณ์จึงทำ พิธีตรียัมปวายต้อนรับพระอิศวร มีเทวดา เช่น พระ-อาทิตย์ พระจันทร์ พระธรณี พระแม่คงคา

มาเฝ้าชุมนุมพร้อมกัน ทำจำลองเป็นแผ่นกระดาน ผึงไว้หน้าเสาชิงช้า โลกบาลทั้งสี่ก็มาเล่นไล่ชิงช้า ถวาย พญานาคก็มารำเสนงพนน้ำ สาดน้ำถวาย พิธีตรียัมปวายนี้ เป็นพิธีปีใหม่ของพราหมณ์ มีการอ่านโคลกสรรเสริญ ถวายข้าวตอก ดอกไม้ ผลไม้ต่าง ๆ เป็นการสำนึกในพระคุณของพระเป็นเจ้า ที่ทรงมีพระเมตตากรุณา (บำรุง คำเอก, 2549, หน้า 197-198)

ในด้านการแสดงออกทางศิลปกรรม พระคิวกีก็เป็นเทพองค์หนึ่งที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างของอุโบสถและวิหารในพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อว่า พระคิวกีและเทพองค์อื่น ๆ ในศาสนาฮินดูเป็นผู้คอยปกป้องดูแลพุทธศาสนา ได้แก่ จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่าง พระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม จิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่าง วัดบวรสถานสุทธาราม

ในด้านวรรณกรรม ได้ปรากฏบทไหว้ครูและการอัญเชิญเทพเพื่อใช้ประกอบในพิธีกรรมมากมาย และมีบทที่กล่าวถึงพระคิวกีด้วย เช่น ขุนสารประเสริฐ (นุช) ได้แต่งฉันท์กล่อมสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ซึ่งมีบทที่เชิญเทพเพื่อมาปลอบขวัญสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ มีพระคิวกีเป็นหนึ่งในเทพที่มีบทเชิญ ความเป็นว่า (สมเด็จพระยาเดชาติศร, 2503 ก, หน้า 94)

ขยมอบาทอภิวาทพรหมินทร์

คิวกีเทพมหิน

ทหรานุรักษ์ภูวดล...

ทุกขแดก้าเดดาล

อ้าพระอย่าโคกแลอย่าสอื่น

ด้วยราชวัตรแลฉัตรธง

เชิญชมพระสาครตระการ

อิศวรให้ให้ช่างผจง

มัจฉาสวรรณก็พิจิตร

ชลชมพระสาคร...

พระราชทานสำหรับกุมารสง

อิศวรราชอวยการ

พระบาทสมเด็จพระพิตรให้

บริรักษ์ฤคผลาศคลา...

ชุมแพพย์กุมารบริหาร

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย) เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งขุนสารประเสริฐ ได้แต่งฉันท์และกาพย์ขับไม้กล่อมพระเลวตวรวรรณ (เขียนตามต้นฉบับ) มีพระนามพระคิวกีในฉันท์คือ (สมเด็จพระยาเดชาติศร, 2503 ข, หน้า 12)

"...ไหว้สยมภูยึงญาณยล

สามเนตรโสมณ

ผะผ่องผะแผ้วสบไสมย

ถนิมนาคอำไพ

เกลิงหลังพศศกกระไล

รจิตรจำรายฉายฉาน..."

“นับให้เทวราชเรื่อง	ฤทธิรงค์
สีภักตร์สีภุชยง	ยิ่งเกล้า
อีกพระมเหศวรทรง	สุรศักดิ์
เชษฐพิทักษ์พระคชแผ้ว	ผ่องพันไภยพาน”

“นับเทพสุรศักดิ์	แปดกรสีภักตร์	กมลาลาวรรณ
พระสยามภูวนารถ	ทรงโคผิงผาด	เทวราชทรงสุบรรณ
พิชมเนศวรชั้น	ธกumarเทวกรรม	ทรงศรศักดิ์ดา
เชษฐช่วยประสิทธิ์	ประสาทเทวฤทธิ	ปกป้องรักษา
มงคลสารเสวตร	ช้างต้นภูเบศร์	เสวตวรวรรณา
นฤไภยพาธา	โอนอ่อนวิญญา	ยินยอมบคำสอน...”

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการสถาปนาพระโอรสให้ทรงกรม โดยพระนามกรมมีความเกี่ยวข้องกับพระคิเว คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ เมื่อทรงได้รับสถาปนาขึ้นแล้ว มีพระนามกรมว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านพวงศ์ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส อย่างไรก็ตาม ในภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงยกเลิกการตั้งพระนามพระโอรสและเชื้อพระวงศ์ให้มีชื่อพ้องกับชื่อเทพในศาสนาฮินดู เพราะทรงเชื่อว่าเป็นลางร้าย และทำให้พระบรมวงศานุวงศ์สิ้นพระชนม์

อย่างไรก็ตาม ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏพระนามของพระคิเวในพระนามรัชกาลที่ 4 ดังนี้ “...พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเทพยพงษ์... ..อิศรราชรามวรังกูร... ..มเหศวรมหินทร มหाराชาวโรดม...” (กรมพระสมมตอมรพันธุ์, 2550 ข, หน้า 33-34)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพระคิเวในพระราชพิธีสิบสองเดือน ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชนิพนธ์ไว้ คือ พระราชพิธีตรียัมปวาย ที่ถือว่าเป็นช่วงเวลา que พระคิเวเสด็จลงมายังโลกมนุษย์ รวมถึงประกอบพิธีสังฆบูชาเพื่อทดสอบความแข็งแรงของโลกด้วย ในส่วนของพระราชพิธีดังกล่าวยังคงมีหลักฐานที่เป็นภาพถ่ายในสมัยนั้น

นอกจากนี้ยังมีพราหมณ์จากอินเดียได้เข้ามาอยู่บริเวณสีลม และก่อตั้งวัดพระศรีมหาอุมาเทวีขึ้น ซึ่งในวัดก็มีการนับถือพระคิเวในรูปของศิวลึงค์ (สมพงษ์ ทิมแจ่มใส, 2524)

บรรดาศักดิ์ของขุนนางไทยทั้งขุนนางที่อยู่ตามหัวเมืองและที่อยู่ในพระนครในสมัยรัชกาลที่ 5 หลายตำแหน่ง ก็ปรากฏพระนามของพระคิเวอยู่ด้วย เช่น พระยามหิศรราชสัมพันธ

พระยาเดชาอนุชิตมหิศรายนกุล พระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี หลวงมหิศรราชบรรณการ และหลวงศิลาจารย์ (กรมศิลปากร, 2521, หน้า 47, 48, 61, 173, 223, 235, 279)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการชำระและการบรรยายเกี่ยวกับเรื่องของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเพิ่มเติมขึ้นมาก เช่น พระราชนิพนธ์บทเสภาสามัคคีเสวก ที่กล่าวถึงพระศิวะในบทไหว้เทวดา ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2502)

...ไหว้พระปรเมศวร์เดชขจาย พระผู้ฉายผาหลวงพะลังหาญ
ชีโคเผือกผู้ดูแลงาน สามเนตรป้องมลาณาสัจจไกร...

วันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2468 กรมมหาดเล็กหลวง ได้ทำการรวบรวมพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ใช้สำหรับให้ข้าหลวงร้องประจำเมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระยุพราช จนเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ทรงปรับบางบทสำหรับให้เลื้อปาร้องปลุกใจ ชื่อว่า "นมัสการคุณานุคุณ" เพื่อบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีบทไหว้พระเป็นเจ้า หนึ่งในพระเป็นเจ้าที่สำคัญคือพระศิวะให้คุ้มครองมนุษย์ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2468, หน้า 19-20)

...ข้าบังคมปรเมศวร์ สถิตผาพิเศษไพศาล
ชีโคเผือกผู้ดูแลการ เจือกเปนสังวาลเทพไทย
ยศยงทรงอินทร์ฐาน สามตาพระพร่งแสงไส
กำจัดสารพัดโศภภัย พินนะจัญไรกลายดี...

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย ความรู้ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็ได้รับความสนใจน้อยลง (กิตติ วัฒนะมหาตม์, 2546, หน้า 152) รวมถึงการยกเลิกการโล้ชิงช้าในพระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเกี่ยวกับพระศิวะก็ยังคงมีอยู่ในราชสำนัก เช่น พระนามของรัชกาลที่ 7 ในพระสุพรรณบัฏปรากฏพระนามพระศิวะว่า "พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก...มเหศวรมหินทรมหารามาริชาทวโรดม ...พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" (การสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่เจ้าฟ้าพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งประสูติ เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ที่ในพระบรมมหาราชวัง, 2468)

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันศุกร์ที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2493 มีการแต่งตั้งสถานที่ทำพิธีพราหมณ์ โดยใช้เทวรูปพระศิวะในการประกอบพระราชพิธีร่วมกับเทวรูปอื่น ๆ ดังนี้

...ตั้งสถานที่ทำพิธีที่ศาลาสนทน์ ตั้งราชวัติขาว 4 มุม มีฉัตรรองกระดาด 5 ชั้น ประดับ
ต้นกล้วย อ้อย จันทน์หอม จันทน์มะพร้าว ตั้งเตียงมณฑลเล็ก มีโต๊ะทองตั้งพระอิศวร พระอุมา
พระนารายณ์ พระลักษมี **พระมหาดุร** พระพรหม พระมหาพิณเนศวร กับตั้งโต๊ะเทวดา
นพเคราะห์ โต๊ะเบญจคัพย์ ตั้งหม้อกุนที 9 หม้อ อยู่เบื้องขวาเตียงมณฑล ตั้งเตา
ใหม่กุนท้อยู่เบื้องซ้าย วงด้ายสายสิญจน์รอบราชวัติ และแขวนพรหมโองการทั้ง 8...
(ศรีพนม สิงห์ทอง, 2505, หน้า 57)

วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดให้
สถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ ขึ้นเป็นพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร
เฉลิมพระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า "สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ
บดินทรเทพยวรางกูร สิริกิตยสมบุรณสวาทินทรพรหมวชิรวัตติยราชสันตติวงศ์ มหิตลพงศอดุลยเดช
จักรีนเรศยุพราชวิสุทธิ สยามมกุฎราชกุมาร" (พระบรมราชโองการ ประกาศ สถาปนาสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร, 2515)

ท่านผู้หมื่นสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ได้ในพนธ์คำฉันท์ดุขวิลังเวยกล่อมพระเศวตวร
รัตนกรีฯ ทูลเกล้าฯ ถวาย พระครูพราหมณ์อ่านในงานพระราชพิธีรับสมโภชและขึ้นระวางสมโภช
วันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2509 ซึ่งในบทคำฉันท์ปรากฏพระนามพระศิวะอยู่ดังนี้ (สำนักงานเสริมสร้าง
เอกลักษณ์ของชาติ, 2531, หน้า 97)

.. ศิวเทพทัตจันทร์บัลลังก์

สุภราชแข็งขลัง

ทรงตรีศูลสงวอำมยอง...

ในบทกาพย์ขับไม้กล่อมพระเศวตรัตนกรีฯ ซึ่งนายมนตรี ตราโมทได้ปรับปรุงจาก
บทนิพนธ์ของหลวงมหาสิทธิโวหาร (สีป) ก็มีพระนามพระศิวะดังนี้ (สำนักงานเสริมสร้าง
เอกลักษณ์ของชาติ, 2531, หน้า 109)

...นพไทเทวราช

แปดกรกมลาลัน

อภุทธิมหันต์

อิศเรศทรงศักดิ์

ทั้งท้าวหริรักษ์

คณิเทวัญ

พิณเนศวรชั้น-

ธกumarเทวกรรม

ดุลย์เดชา...

สรุปได้ว่า พระศิวะได้มีบทบาทในสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะตั้งแต่สมัย
อยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น พระราชพิธีต่าง ๆ ในราชสำนัก เพราะถือว่าพระศิวะเป็นเทพ
ในศาสนาฮินดูองค์หนึ่งที่สามารถบันดาลความเจริญแก่ผู้คนในอาณาจักร

จนถึงปัจจุบัน คติความเชื่อพระศิวะก็ยังปรากฏอยู่ในสังคมไทยมาโดยตลอด ซึ่งปรากฏ
ในรูปแบบของศาลเทวรูป เช่น เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ เขนทร์ปิ่นเกล้า ศาลพระตรีมูรติหน้าห้าง

เซ็นทรัลเวิลด์ เป็นต้น รวมถึงวัดในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ยังจัดเทศกาลของพระศิวะ เช่น เทศกาลนวราตรี ที่วัดพระศรีมหาอุมาเทวี หรือเทศกาลมหาศิวราตรี วัดเนปาล ชอยสุภูมิวิท 81 เป็นต้น ซึ่งจัดโดยพราหมณ์จากประเทศอินเดีย โดยผู้คนทั่วไปก็สามารถเข้าร่วมในเทศกาลหรือพิธีกรรมดังกล่าวได้ และปรากฏอยู่ในพิธีกรรมต่าง ๆ ของไทยเอง ทั้งในระดับราชสำนักและระดับประชาชนทั่วไป เช่น พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวายที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เสาชิงช้า พิธีโชชาและอาระตีที่เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ เซ็นทรัลปิ่นเกล้า หรือเทศกาลวันวาเลนไทน์ที่ศาลพระตรีมูรติหน้าห้างเซ็นทรัลเวิลด์ เป็นต้น เนื่องจากผู้คนในปัจจุบันมีความเชื่อว่าพระศิวะมีคุณสมบัติเป็นเทพแห่งการประทานพร ทำให้ผู้คนสมความปรารถนาโดดเด่นกว่าเทพองค์อื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับพระศิวะที่ผ่านมา มักเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณสมบัติรูปแบบและคติความเชื่อของพระศิวะ และศึกษาโดยแบ่งเป็นช่วงเวลาต่าง ๆ และอาจยังไม่เห็นความเชื่อมโยงจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ การศึกษาพระศิวะที่ผ่านมายังปรากฏการวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของคติความเชื่อเรื่องพระศิวะที่มีต่อวิถีชีวิตผู้คนอยู่เป็นจำนวนไม่มากนัก

งานวิจัยนี้จึงศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ.2325-2556) โดยวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของคติความเชื่อที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 จนถึงปัจจุบัน และเปรียบเทียบถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างของคติความเชื่อพระศิวะในแต่ละช่วงเวลาของสมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อเชื่อมโยงถึงคติความเชื่อของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ในช่วงเวลาต่าง ๆ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556)
2. เพื่อศึกษาพิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องพระศิวะของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556)
3. เพื่อเปรียบเทียบระหว่างคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556)

กรอบแนวคิดการวิจัย

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ พฤติกรรมการบริโภคและการจัดการทรัพยากรของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี สังคม ได้แก่ สถานภาพและบทบาทของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี และการปกครอง ได้แก่ อำนาจของผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี ในแต่ละช่วงเวลาส่งผลต่อคติความเชื่อเรื่องพระศิวะ และคติความเชื่อเรื่องพระศิวะส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนให้แตกต่างกัน

ขอบเขตการวิจัย

1. ด้านเนื้อหา

ศึกษาเรื่องราวในด้านศิลปกรรม คติความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคิ่วะ

2. ด้านพื้นที่

กรุงเทพมหานคร เนื่องจากในสมัยรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย และเป็นศูนย์กลางในด้านต่าง ๆ ของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การปกครอง สังคม รวมถึงความหลากหลายของผู้คนที่เข้ามาดำเนินชีวิตในกรุงเทพมหานคร สามารถแบ่งขอบเขตด้านพื้นที่ได้เป็น 2 ส่วน คือ

2.1 พื้นที่ปรากฏในเอกสารตั้งแต่รัชกาลที่ 1-8

2.2 พื้นที่ปัจจุบันที่ปรากฏรูปแบบและคติความเชื่อพระคิ่วะ โดยกำหนดสถานที่ไว้

ดังนี้

2.2.1 เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เป็นสถานที่ที่ประกอบพระราชพิธีตรียัมปวายเพียงแห่งเดียวในกรุงเทพมหานคร

2.2.2 วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เป็นสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคิ่วะตามแบบอินเดียได้เพียงแห่งเดียวในกรุงเทพมหานคร โดยผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลเทศกาลนวราตรี และเทศกาลศิวนาฏราช

2.2.3 เทวาลัยพระคิ่วะมหาเทพ ปันเกล้า เป็นสถานที่ที่ประกอบพิธีบูชาและอาระตีทุกเดือน และไม่ใช้พราหมณ์ในการประกอบพิธีกรรมทุกขั้นตอน

2.2.4 วัดเนปาล สุขุมวิท 81 เป็นสถานที่ที่ชาวเนปาลประกอบพิธีกรรมตามแบบอินเดียเหนือ และเป็นสถานที่รวมตัวกันของชาวเนปาลและชาวไทยเชื้อสายเนปาลโดยผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลเทศกาลมหาศิวราตรี

2.2.5 เรือนพระภรตมุนี วัดสุทธาราม ซอยตากสิน 19 เป็นสถานที่ที่พระภิกษุเป็นผู้ประกอบพิธีบูชาพระพิราพ (พระคิ่วะปางดุร้าย) รวมถึงการสร้างเทวรูปพระพิราพเพื่อให้ผู้เข้าร่วมพิธีเข้าไปบูชา

2.2.6 พระตรีมูรติ เซ็นทรัลเวิลด์ เป็นสถานที่ที่บุคคลทั่วไปสามารถบูชาพระตรีมูรติได้เอง โดยผู้วิจัยเลือกเก็บข้อมูลเทศกาลวันวาเลนไทน์ เนื่องจากมีผู้มาบูชามากที่สุด

2.2.7 วิหารเสด็จพ่อพระคิ่วะมหาเทพ รามอินทรา เป็นสถานที่ที่พระภิกษุในพุทธศาสนานิกายมหายานสร้างพระคิ่วะร่วมกับรูปเคารพในศาสนาอื่น

2.2.8 วัดภาษี เอกมัย เป็นสถานที่ที่สร้างเทวรูปพระคิ่วะขึ้นในวัดพุทธศาสนานิกายเถรวาท

3. ด้านเวลา

สมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา กรุงเทพมหานครมีพัฒนาการด้านเศรษฐกิจ การปกครอง และสังคมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

วิธีวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บข้อมูลจากภาคสนามด้วยวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) คือ การสังเกตที่ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตอยู่ภายนอก ไม่เข้าไปร่วมในกิจกรรมที่ทำ

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลด้านเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระคิ่วะในประเทศอินเดียและประเทศไทย
2. รวบรวมข้อมูลทางโบราณคดีและศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคิ่วะในประเทศไทย
3. สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและการนับถือพระคิ่วะ ที่เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ วัดพระศรีมหาอุมาเทวี เทวาลัยพระคิ่วะมหาเทพ ปันเกล้าฯ พระตรีมูรติ สีแยกราชประสงค์ เรือนพระภรตมุนี ซอยตากสิน 19 วัดเนปาล สุขุมวิท 81 วิหารเสด็จพ่อพระคิ่วะมหาเทพ รามอินทรา และวัดภาชี เอกมัย
4. วิเคราะห์ถึงอิทธิพลของคติความเชื่อพระคิ่วะที่มีต่อผู้คนในกรุงเทพมหานคร
5. เปรียบเทียบคติความเชื่อเรื่องพระคิ่วะในแต่ละช่วงเวลาในสมัยรัตนโกสินทร์
6. สรุปและนำเสนอผลงานวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีความรู้ความเข้าใจถึงพัฒนาการคติความเชื่อเรื่องพระคิ่วะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556)
2. มีความรู้ความเข้าใจถึงผลกระทบของพิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องพระคิ่วะต่อผู้ประกอบการและผู้เข้าร่วมพิธีในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556)
3. ได้ทราบถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างคติความเชื่อเรื่องพระคิ่วะในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2556)

นิยามศัพท์เฉพาะ

รูปแบบ หมายถึง การแสดงออกของคติความเชื่อพระศิวะทั้งที่เป็นรูปธรรม และการแสดงออกของคติความเชื่อพระศิวะที่เป็นนามธรรม

คติความเชื่อ หมายถึง ระบบที่เกี่ยวข้องกับความจริงในปรากฏการณ์เป็นที่ยอมรับของคนในสังคมในขณะนั้น ในที่นี้หมายถึงการยอมรับของคนกลุ่มหนึ่งในความจริงของปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะ

พระศิวะ หมายถึง เทพเจ้าในศาสนาฮินดู ถือเป็นหนึ่งในเทพตรีมูรติ (เทพ 3 องค์สูงสุดตามความเชื่อในศาสนาฮินดู ประกอบด้วย พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ)

พระอิศวร หมายถึง พระนามอีกพระนามหนึ่งของพระศิวะ โดยในอินเดีย คำว่าอิศวร หมายถึง พระผู้เป็นเจ้า ใช้เรียกเทพเจ้าทั่วไป ไม่เฉพาะเจาะจงว่าเป็นเทพองค์ใด ในส่วนของประเทศไทย เริ่มพบคำว่าพระอิศวรที่ใช้เรียกเป็นอีกพระนามหนึ่งของพระศิวะในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ในจารึกวัดป่ามะม่วงหลักที่ 1 พ.ศ.1892

พิธีกรรม หมายถึง พฤติกรรมที่กระทำสม่ำเสมอตามประเพณี และได้กำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของค่านิยม หรือความเชื่อ

แหล่งข้อมูลการศึกษา

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร
3. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
4. วัดพระศรีมหาอุมาเทวี
5. เทวสถานโบสถ์พราหมณ์
6. วัดสุทัศนเทพวรารามวรมหาวิหาร
7. วัดบวรสถานสุทธาวาส
8. พระตรีมูรติ สีแยกราชประสงค์
9. เทวาลัยพระศิวะมหาเทพ ปีนเกล้า
10. เรือนพระภคตมุนี ซอยตากสิน 19
11. วัดเนปาล สุขุมวิท 81
12. วิหารเลดีจพ่อพระศิวะมหาเทพ รามอินทรา
13. วัดภาษี เอกมัย

ตัวอย่างเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษารูปแบบพระศิวะ

อรนุช แสงจารึก (2527) เขียนสารนิพนธ์เรื่อง "คติการนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายที่เมืองศรีเทพ" โดยศึกษาเปรียบเทียบถึงความสำคัญของลัทธิไศวนิกายกับศาสนาอื่น ๆ ภายในเมืองศรีเทพโบราณ จังหวัดเพชรบูรณ์ ระยะเวลาพุทธศตวรรษที่ 11 จนถึงประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 18 โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี พบว่าคติการนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายที่เมืองศรีเทพ ได้รับอิทธิพลจากคติการนับถือศาสนาพราหมณ์จากเขมรเป็นส่วนใหญ่ และลัทธิไศวนิกายก็มีความสำคัญร่วมกับลัทธิความเชื่ออื่น ๆ

สารนิพนธ์นี้เน้นการศึกษาคติความเชื่อศาสนาพราหมณ์ลัทธิไศวนิกายที่เมืองศรีเทพจากหลักฐานทางโบราณคดีคือเทวรูปเป็นหลัก ซึ่งทำให้ได้เพียงข้อมูลด้านคติความเชื่อลัทธิไศวนิกาย ที่ได้รับอิทธิพลมาจากเขมร แต่ไม่ได้กล่าวต่อไปว่าคติความเชื่อลัทธิไศวนิกายที่ศรีเทพนั้นได้แพร่กระจายไปยังที่ใดหรือไม่ อย่างไร

นฤมล เจริญพักตร์ (2531) เขียนสารนิพนธ์เรื่อง "พระศิวะปางสังหารมูรติ" โดยได้ศึกษาประวัติความเป็นมาของพระศิวะปางสังหารมูรติในอินเดีย และบทบาทของพระศิวะปางสังหารมูรติที่มีต่อดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงในประเทศไทย โดยพบว่าพระศิวะปางสังหารมูรติในประเทศไทยได้รับการค้นพบที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 15-19 ซึ่งเทียบเคียงได้กับศิลปะโจฬะตอนต้น

สารนิพนธ์นี้เน้นการศึกษารูปแบบและคติความเชื่อพระศิวะปางสังหารมูรติตั้งแต่ในประเทศอินเดียจนเข้ามาถึงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งศึกษาจากเทวรูปที่ปรากฏตามสถานที่ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้มีขอบเขตเพียงช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ทำให้ไม่สามารถเชื่อมโยงต่อไปได้ว่าในสมัยต่อมาจะมีรูปแบบและคติความเชื่อพระศิวะปางสังหารมูรติอย่างไรบ้าง

กมลวรรณ เจริญธรรม (2532) เขียนสารนิพนธ์เรื่อง "พระอุมาเหศวรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" โดยทำการศึกษาพัฒนาการของเทวรูปพระอุมาเหศวรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เปรียบเทียบกับเทวรูปพระอุมาเหศวรในอินเดีย ในส่วนของประเทศไทย พบว่าเริ่มปรากฏหลักฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 และมักสร้างรูปพระอุมาเหศวรประดับศาสนสถานในลัทธิไศวนิกายเท่านั้น ไม่ได้สร้างเพื่อทำการสักการบูชาโดยตรงเหมือนในอินเดีย

สารนิพนธ์นี้เน้นการศึกษาพระอุมาเหศวรที่เป็นเทวรูป ซึ่งทำการศึกษาว่าตรงตามลักษณะที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ศาสนาฮินดูหรือไม่ รวมถึงการเปรียบเทียบรูปแบบและคติความเชื่อ

พระอุมาเมศวรระหว่างอินเดียนกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ไม่ได้มีการเชื่อมโยงรูปแบบและคติความเชื่อพระอุมาเมศวรต่อจากพุทธศตวรรษที่ 16

จุฑาธัช สหายากาญจน์ (2532) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาประติมากรรมศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดปราจีนบุรี” โดยศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบของประติมากรรมศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดปราจีนบุรี รวมถึงการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างประติมากรรมศาสนาพราหมณ์ที่พบในจังหวัดปราจีนบุรีและประติมากรรมที่พบร่วมสมัยกันในประเทศไทย พบว่าจากหลักฐานทางโบราณคดีส่วนหนึ่งได้พบศิวิลิ่งค์ในรูปแบบต่าง ๆ และตรีศูล ซึ่งสันนิษฐานว่าคติความเชื่อพระศิวะได้รับอิทธิพลมาจากเขมร

วิทยานิพนธ์นี้ได้อธิบายความเชื่อมโยงระหว่างรูปแบบเทวรูปพระศิวะ รวมถึงศิวิลิ่งค์ที่ค้นพบในปราจีนบุรีกับจังหวัดอื่น ๆ ที่พบเทวรูปและศิวิลิ่งค์ร่วมสมัยกัน โดยส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากเขมร ทั้งนี้ ในวิทยานิพนธ์ยังให้ข้อเสนอแนะในการศึกษาเพิ่มเติมต่าง ๆ ซึ่งมีข้อที่สำคัญคือระบบความเชื่อของชุมชนโบราณในจังหวัดปราจีนบุรี โดยเฉพาะศาสนาฮินดูที่มีผลต่อความเป็นอยู่และการปกครอง

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี (2540) เรียบเรียงวิทยานิพนธ์เรื่อง “เทวรูปประติมากรรมในงานจิตรกรรม : ศึกษาเฉพาะกรณีเทพผู้พิทักษ์อุโบสถและวิหาร สมัยรัตนโกสินทร์” โดยศึกษารูปแบบคติความเชื่อ และสภาพสังคมจากเทพผู้พิทักษ์ พบว่าเทพในศาสนาพราหมณ์ รวมทั้งพระศิวะได้รับการวาดในบานประตูหน้าต่างเพื่อพิทักษ์พุทธศาสนา โดยมาจากคัมภีร์ทางโหราศาสตร์ และไสยศาสตร์

วิทยานิพนธ์นี้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของราชสำนักในเรื่องเทพของศาสนาฮินดูที่มีฐานะเป็นผู้ดูแลพิทักษ์พุทธศาสนา ทั้งนี้ ไม่ปรากฏรูปแบบและคติความเชื่อพระศิวะของสามัญชนทั่วไป

เอกสุดา สิงห์ลำพอง (2550) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “เทวรูปในศาสนาฮินดูสมัยกรุงศรีอยุธยา” โดยศึกษารูปแบบศิลปะและลักษณะเฉพาะของเทวรูปในศาสนาฮินดู จากหลักฐานที่พบในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ลพบุรีและกำแพงเพชร โดยทำการเปรียบเทียบกับรูปแบบศิลปะของโบราณวัตถุในศิลปะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เทวรูปศิลปะสุโขทัยและศิลปะเขมรในประเทศไทย จากการศึกษาพบเทวรูปพระอิศวร 5 องค์ และเทพองค์อื่น ๆ มีการสันนิษฐานว่ากลุ่มพราหมณ์ในสมัยอยุธยาในพื้นที่พระนครศรีอยุธยาคงเป็นพราหมณ์ในลัทธิไศวนิกาย

2. เอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาคติความเชื่อและพิธีกรรมพระคิวั

สุวันดี ตั้งวิเศษชน (2531) เสนอสารนิพนธ์เรื่อง "บทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น" โดยศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของพราหมณ์ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ.2325-2394 ตลอดจนบทบาทหน้าที่ของพราหมณ์ที่มีต่อราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งพระคิวัหรือพระอิศวรก็เป็นเทพองค์หนึ่งที่ประกอบอยู่ในพระราชพิธีต่าง ๆ ในราชสำนัก

สารนิพนธ์นี้อธิบายถึงความสำคัญของบทบาทของพราหมณ์ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ร.1-3) โดยเฉพาะความสำคัญในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ให้กับพระมหากษัตริย์ ซึ่งเวลาพราหมณ์ประกอบพิธีการต่าง ๆ ต้องอัญเชิญเทพต่าง ๆ เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นสิริมงคลในการประกอบพิธี แต่ในสารนิพนธ์นี้กล่าวเพียงพระราชพิธี รวมถึงขั้นตอนของพระราชพิธีที่สำคัญเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงว่าเทพที่อัญเชิญมาแต่ละองค์มีความสำคัญต่อพระราชพิธีอย่างไร และเหตุใดจึงต้องอัญเชิญเทพองค์นั้น ๆ

สนั่น ปรางค์ทอง (2534) เรียบเรียงวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์บนเกาะเมืองอยุธยาระหว่าง พ.ศ.1893-2310 (1350-1767 A.D.)" โดยศึกษาถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อระบบพระมหากษัตริย์ ระบบสังคม และโบราณวัตถุสถาน พบว่า พระคิวัเป็นเทพองค์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะพระราชพิธีในราชสำนัก

วิทยานิพนธ์นี้เชื่อมโยงคติความเชื่อของศาสนาฮินดูกับรูปแบบด้านพิธีกรรมและโบราณวัตถุสถาน ซึ่งวิทยานิพนธ์นี้ศึกษาในสมัยอยุธยาเพียงเท่านั้น แต่ก็กล่าวถึงอิทธิพลรูปแบบและคติความเชื่อศาสนาฮินดูของอยุธยาที่ส่งต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

บำรุง คำเอก (2550) เสนอการวิจัยเรื่อง "ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูต่อรูปแบบศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวรรณกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" พบว่า ประเพณี วัฒนธรรม และวรรณกรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้รับอิทธิพลจากอินเดียได้ ซึ่งมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระคิวัหรือพระอิศวรด้วย เช่น พระราชพิธีตรียัมปวาย-ตรีปวาย เป็นต้น

งานวิจัยนี้แสดงถึงอิทธิพลของศาสนาฮินดูจากประเทศอินเดีย โดยเฉพาะอินเดียที่ได้ที่ส่งผลต่อพิธีกรรมต่าง ๆ ในประเทศไทย ซึ่งพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาฮินดู รวมถึงรูปแบบและคติความเชื่อพระคิวัมักจำกัดอยู่เพียงในส่วนของราชสำนัก

วิชาญชัย บุญแสง (2550) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง "ความเชื่อเกี่ยวกับตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู: กรณีศึกษาวัยรุ่นชายไทยในกรุงเทพมหานคร" โดยทำการศึกษาความเชื่อพระตรีมูรติในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของวัยรุ่น พบว่าวัยรุ่นไทยที่ได้มากราบไหว้บูชาตรีมูรติ ถือได้

ว่าเป็นช่วงเวลาหนึ่งที่ต้องการขอสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้คิดที่เปลี่ยนศาสนาหันมานับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูแต่อย่างใด ในชีวิตประจำวันวัยรุ่นไทยในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่ยังให้ความเคารพกับพระพุทธรูปเหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

วิทยานิพนธ์นี้สะท้อนถึงรูปแบบและคติความเชื่อของพระตรีมูรติ ซึ่งประกอบด้วย พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ซึ่งวิทยานิพนธ์ดังกล่าวได้กล่าวถึงรูปแบบและคติความเชื่อที่มีผลต่อวัยรุ่นไทยอย่างกว้าง ๆ และจำกัดกลุ่มเฉพาะวัยรุ่นไทยในเขตกรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาที่ผ่านมา สรุปได้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับพระศิวะ มักเน้นการศึกษาทางด้านโบราณคดี ที่ศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดี เช่น เทวรูป ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 18 อันเป็นช่วงเวลาที่พื้นที่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลคติความเชื่อพระศิวะจากอินเดีย และจากเขมร เป็นสำคัญ จึงเห็นได้ว่าการศึกษาในภาพรวมยังขาดการเชื่อมโยงและความต่อเนื่องของคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในประเทศไทยในสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนถึงรัตนโกสินทร์ รวมถึงการศึกษาที่ผ่านมาของคติความเชื่อเรื่องพระศิวะมักเป็นส่วนพระราชสำนัก แต่ไม่ปรากฏคติความเชื่อเรื่องพระศิวะของคนทั่วไป ทำให้ความเข้าใจคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในประเทศไทยมีข้อจำกัด โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2556 งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาความเชื่อมโยงของคติความเชื่อเรื่องพระศิวะในกรุงเทพมหานครตั้งแต่ พ.ศ. 2325-2556 รวมถึงศึกษาปัจจัยต่าง ๆ ทำให้คติความเชื่อเรื่องพระศิวะในแต่ละยุคสมัยมีลักษณะต่าง ๆ กัน จนสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน